

UDK:127.7(276.1)

Adxam BERDIMUROTOV,

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti tadqiqotchisi

E-mail: berdimurottov@gmail.com., ORCID0009-0001-7875-705X

MTTDMQTMOI professori, p.f.d. (DSc). A.Xolmurodov taqrizi asosida

THE STRUCTURE OF FINANCIAL LITERACY OF A PRESCHOOL EDUCATION ORGANIZATION DIRECTOR AND ITS ASSESSMENT CRITERIA

Annotation

The article considers the financial literacy of a preschool director as a professional and pedagogical quality. It shows that existing definitions focus on individuals managing their personal finances and do not reflect the position of a leader who manages public resources. The author proposes a working definition of a director's financial literacy and describes it as the intersection of four components – knowledge, practical skills, value attitudes and stable behaviour – with five functional areas of the director's work. On this basis, four assessment criteria, a three-level scale and a set of diagnostic tools are proposed. Baseline diagnostic results showed that more than half of the directors were at the low level.

Key words: Financial literacy, preschool director, component structure, functional approach, assessment criteria, diagnostics, in-service training.

СТРУКТУРА ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ДИРЕКТОРА ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ И КРИТЕРИИ ЕЁ ОЦЕНКИ

Аннотация

В статье финансовая грамотность директора дошкольной образовательной организации рассматривается как профессионально-педагогическое качество. Показано, что существующие определения ориентированы на управление личными финансами частного лица и не учитывают позицию руководителя, распоряжающегося государственными ресурсами. Автор предлагает рабочее определение финансовой грамотности директора и описывает её через пересечение четырёх компонентов – знаний, практических умений, ценностного отношения и устойчивого поведения – с пятью функциональными направлениями деятельности директора. На этой основе предложены четыре критерия оценки, трёхуровневая шкала и система диагностических средств. Результаты констатирующей диагностики показали, что более половины директоров находятся на низком уровне.

Ключевые слова: Финансовая грамотность, директор дошкольной образовательной организации, компонентная структура, функциональный подход, критерии оценки, диагностика, повышение квалификации.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI DIREKTORI MOLIVAVIY SAVODXONLIGINING TARKIBIY TUZILMASI VA BAHOLASH MEZONLARI

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorining molivaviy savodxonligi kasbiy-pedagogik sifat sifatida ko'rib chiqiladi. mavjud ta'riflar asosan xususiy shaxsning shaxsiy molivasini boshqarishiga qaratilgani, davlat mulkini boshqaruvchi rahbarning mavqei esa ularda aks etmagani ko'rsatiladi. Muallif direktor molivaviy savodxonligining ishchi ta'rifini taklif qiladi va uni to'rt komponent – bilim, amaliy ko'nikma, qadriyatli munosabat va barqaror xulq-atvor hamda direktor faoliyatining besh funksional yo'nalishi kesishmasida tavsiflaydi. Shu asosda to'rt baholash mezonini, uch darajali shkala va tashxis vositalari tizimi taklif etiladi. Aniqlovchi tashxis natijalari direktorlarning yarmidan ko'pi past darajada ekanini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: Molivaviy savodxonlik, maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori, komponentli tuzilma, funksional yondashuv, baholash mezonlari, tashxis, malaka oshirish.

Kirish. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori bugun faqat pedagogik jamoa rahbari emas, balki u tashkilotning yillik byudjet so'rovini tayyorlash, xarajatlar smetasining ijrosini ta'minlash, pullik xizmatlar va homiylik mablag'larini rasmiylashtirish, davlat xaridlarini tashkil etish, molivaviy hisobotlarni imzolash kabi vazifalarni amalga oshiradi. Direktor lavozimiga tayinlash uchun menejerlik sertifikatini talab qilinishi [2], amaldagi lavozim yo'riqnomasida esa molivaviy vazifalar uchun shaxsiy javobgarlik belgilangani [3] bu masalani yanada dolzarbligini oshiradi.

Shu bilan birga, direktorlarning aksariyati pedagogik ma'lumotga ega. Ularning oliy ta'limda moliya va hisob asoslari deyarli o'qitilmagan. Malaka oshirish kurslarida o'tkazilgan so'rovnoma va suhbatlar direktorlar eng ko'p to'rt

masalada qiynalishini ko'rsatadi: tez-tez o'zgarib turadigan me'yoriy talablarni kuzatib borish, xarid tartib-taomillarining murakkabligi, molivaviy hisobot ko'rsatkichlarini mustaqil tahlil qila olmaslik va byudjetdan tashqari faoliyatni qonuniy rasmiylashtirishdagi ishonchsizlik. Amalda ko'p direktorlar molivaviy masalalarni to'raligicha buxgalteriyaga topshirib qo'yadi, holbuki qonun bo'yicha hisobni tashkil etish uchun tashkilot rahbari javob beradi.

Bu ziddiyatni hal qilish uchun avvalo bitta savolga javob berish kerak. Direktorning molivaviy savodxonligi aslida nima iborat va uni qanday o'lchash mumkin? Tuzilmasi va mezonlari aniq bo'lmagan sifatni maqsadli rivojlantirib bo'lmaydi. Maqolaning maqsadi – direktor molivaviy

savodxonligining tuzilmasini asoslash va uni baholash mezonlarini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Moliyaviy savodxonlik tushunchasi xalqaro ilmiy adabiyotda keng o'rganilgan. A.Lusardi va O.Mitchell uni inson kapitalining alohida shakli sifatida talqin qilib, jamg'arma, qarz va pensiya rejalashtirish kabi shaxsiy qarorlar sifatiga ta'sirini isbotlagan [4]. S.Xyuston ko'plab tadqiqotlarda bu tushuncha aniq ta'riflanmaganini qayd etib, uni ikki o'lchov – moliyaviy bilim va shu bilimni qo'llay olish qobiliyati birligi sifatida belgilashni taklif qilgan [5]. A.Atkinson va F.Messi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) uchun bilim, xulq-atvor va munosabatdan iborat o'lchov modelini ishlab chiqqan [6]; keyinchalik bu model OECD/INFE vositalari to'plamida xalqaro standartga aylangan [7]. OECD Kengashining moliyaviy savodxonlik bo'yicha tavsiyasi esa uni xabardorlik, bilim, ko'nikma, munosabat va xulq-atvorning shaxs farovonligiga xizmat qiluvchi birligi deb ta'riflaydi [8].

Ushbu yondashuvlarni solishtirganda aniq bir yo'nalish ko'rinadi: dastlab savodxonlik bilimlar yig'indisi sifatida qaralgan, keyin unga ko'nikma, so'ngra munosabat va nihoyat barqaror xulq-atvor qo'shilgan. Eng so'nggi yondashuvlarda esa tushuncha inson bajaradigan rollar va vazifalar kesimida aniqlashtirilmoqda. Aynan shu oxirgi bosqich ta'lim tashkiloti rahbari misolida deyarli o'rganilmagan.

Barcha mavjud ta'riflarning umumiy cheklovi shundaki, ularda savodxonlik subyekti – iste'molchi, omonatchi yoki qarz oluvchi, ya'ni xususiy shaxs. Direktor esa moliyaviy munosabatlarga o'z nomidan emas, davlat mulki va jamoat manfaati vakili sifatida kirishadi. Uning qarorlari shaxsiy farovonlikka emas, bolalar uchun sharoit yaratishga xizmat qilishi kerak. Milliy tadqiqotlarda MTT rahbarlarining iqtisodiy kompetentligi (G.Nigmatova) [9], huquqiy va boshqaruv kompetensiyalari o'rganilgan, biroq moliyaviy savodxonlik ularda alohida tadqiqot predmeti sifatida ajratilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda moliyaviy savodxonlikka oid xorijiy va milliy manbalar qiyosiy tahlil qilindi, direktorning lavozim yo'riqnomasi va moliyaviy faoliyatni tartibga soluvchi qonun hujjatlari mazmunan o'rganildi [1–3]. Baholash vositalari malaka oshirish tizimi mutaxassislari, moliya sohasi amaliyotchilari va tajribali direktorlardan iborat ekspertlar guruhi tomonidan ko'rib chiqildi va tuzatildi. Aniqlovchi tashxis Toshkent shahri, Samarqand viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasidan malaka oshirish kurslariga kelgan 329 nafar direktor ishtirokida o'tkazildi. Ishtirok ixtiyoriy bo'ldi, so'rovnoma anonim to'ldirildi.

Tahlil va natijalar. Tahlil asosida quyidagi ta'rif taklif etiladi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorining moliyaviy savodxonligi – direktorning tashkilot oldidagi pedagogik maqsadlarga erishish uchun moliyaviy resurslarni qonuniy, oqilona va natijaga yo'naltirilgan tarzda rejalashtirish, taqsimlash, nazorat qilish va hisobot berishini ta'minlovchi bilim, amaliy ko'nikma, qadriyatli munosabat va barqaror xulq-atvor birligidan iborat kasbiy-pedagogik sifatidir. Bu ta'rif xalqaro komponentlarni saqlaydi, lekin savodxonlik subyektini mansabdor shaxsga, obyektini tashkilot resurslariga, maqsadini esa pedagogik natijaga ko'chiradi. Qonuniylik ta'rifning alohida belgisiga aylanadi, chunki direktorning har bir moliyaviy qarori qat'iy me'yoriy tartibga bo'ysunadi.

To'rt komponent. Bilim komponenti byudjet jarayoni, hisob va hisobot asoslari hamda tegishli qonunchilikni bilishni qamraydi. Amaliy komponent smeta tuzish, xarid rejasini shakllantirish, shartnoma yuritish va hisobotni o'qish kabi amallarni bajara olishni bildiradi. Qadriyatli komponent moliyaviy mas'uliyat, shaffoflik va hisobdorlikni kasbiy

qadriyat sifatida qabul qilishni anglatadi. Xulq-atvor komponenti esa kundalik ishda namoyon bo'ladigan barqaror odatlar – qarorni ma'lumotga asoslash, tejamkorlik, xavflarni oldindan ko'rish va hisobot intizomida ko'rinadi. Bu komponentlar faqat birgalikda savodxonlikni hosil qiladi: bilimsiz ko'nikma ko'r-kona harakatga, qadriyatsiz bilim rasmiyatchilikka, xulq-atvorsiz qadriyat esa quruq deklaratsiyaga aylanadi.

Funksional yondashuv. Direktor misolida faqat komponentlarni sanab o'tish yetarli emas, chunki ular "aniq nimani bilish va bajarish kerak" degan savolga javob bermaydi. Shu sababli har bir komponent direktor faoliyatining besh funksional yo'nalishi kesimida aniqlashtirildi: byudjet va xarajatlar smetasi; byudjetdan tashqari faoliyat; davlat xaridlari va shartnomalar; hisob va hisobot; ichki nazorat va xavflarni boshqarish. Masalan, davlat xaridlari yo'nalishida bilim – xarid turlarini bilish, amaliy ko'nikma – texnik topshiriq va yillik xarid rejasini tuza olish, qadriyatli munosabat – xarid jarayonining shaffofligiga munosabat, xulq-atvor esa muddat va hujjat intizomiga rioya qilishdir. To'rt komponent va besh yo'nalishning kesishuvi yigirmata aniq vazifani beradi. Har bir vazifa ham o'qitish mazmunini, ham baholash topshirig'ini belgilaydi.

Baholash mezonlari va vositalari. Har bir komponentga bitta mezon mos keladi. Bilim mezonini besh yo'nalish bo'yicha teng taqsimlangan qirqta savoldan iborat test orqali o'lchanadi. Amaliy mezon vaziyatli masalalar va real hujjat namunalari bilan ishlash topshiriqlari orqali, ekspert baholash varag'i yordamida aniqlanadi. Qadriyatli mezon so'rovnoma va o'z-o'zini baholash varag'i bilan, xulq-atvor mezonini esa kuzatuv kartasi, kasbiy portfolio tahlili va choraklik o'z-audit varag'i orqali baholanadi. Mezonlar to'qqiz ko'rsatkich orqali ifodalanadi: byudjetni rejalashtirish, smeta ijrosi, davlat xaridlari, byudjetdan tashqari mablag'lar, hisob va hisobot, moliyaviy xavflarni baholash, rahbar javobgarligining huquqiy asoslari, raqamli moliyaviy vositalar hamda moliyaviy o'dob va shaffoflik. Har bir ko'rsatkich amaldagi me'yoriy hujjatga bog'langani uchun o'lchanayotgan narsa direktorning real vazifasi bo'lib qoladi.

Darajalar. Har bir mezon 100 ballik shkalaga keltiriladi, umumiy ko'rsatkich to'rt mezonning o'rtachasi sifatida hisoblanadi. 70 foiz va undan yuqori natija yuqori, 50–69 foiz o'rta, 50 foizdan past natija past daraja hisoblanadi. Yuqori darajadagi direktor talablarni tizimli biladi, amallarni mustaqil va xatosiz bajaradi, nostandart vaziyatda asosli qaror qabul qiladi. O'rta darajadagi direktor oddiy amallarni namuna asosida bajaradi, murakkab vaziyatda yordamga muhtoj bo'ladi. Past darajada esa bilimlar tarqoq, moliyaviy ishlar to'liq buxgalteriyaga topshirilgan, mas'uliyat faqat rasmiy majburiyat sifatida qabul qilinadi.

Aniqlovchi tashxis natijalari. Vositalar 329 nafar direktorda qo'llanildi. Ularning faqat 11,2 foizi yuqori, 36,8 foizi o'rta, 52,0 foizi esa past darajada bo'ldi. Natijalar uch hududda ham o'xshash chiqdi. Qiyinchiliklar eng ko'p davlat xaridlari, hisobotni tahlil qilish va byudjetdan tashqari faoliyat yo'nalishlarida to'plangan. Bu funksional yondashuvning amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi: tashxis nafaqat umumiy darajani, balki aniq qaysi yo'nalishda bo'shliq borligini ham ko'rsatadi.

Taklif etilgan tuzilmaning xalqaro yondashuvlardan asosiy farqi funksional o'lchovdadir. OECD/INFE modeli bilim, xulq-atvor va munosabatni o'lchaydi, lekin respondentning kasbiy vazifalarini hisobga olmaydi: bu modelda direktor ham, oddiy fuqaro ham bir xil savollarga javob beradi [6; 7]. Funksional yondashuv esa xalqaro komponentlarni saqlagan holda ularni lavozim vazifalari tiliga o'giradi. Natijada tashxis "savodxonlik darajasi past" degan

umumiy xulosa emas, balki “xaridlar yo‘nalishida amaliy ko‘nikma yetishmaydi” degan aniq xulosa beradi va bu o‘qitish mazmunini tabaqalashtirish uchun bevosita asos bo‘ladi.

Tushunchani yondosh kategoriyalardan ham farqlash lozim. Iqtisodiy kompetentlik kengroq tushuncha bo‘lib, iqtisodiy dunyoqarash va tafakkurni qamraydi; moliyaviy savodxonlik uning ichidagi eng aniq, huquqiy-amaliy yadrodur [9]. Moliyaviy menejment tashkilot darajasidagi boshqaruv jarayoni bo‘lsa, moliyaviy savodxonlik shu jarayonni amalga oshiruvchi shaxsning sifati hisoblanadi [10]. Direktorlarning past natijalarini esa ularning shaxsiy kamchiligi deb emas, tayyorlov tizimidagi nomutanosiblik natijasi deb baholash to‘g‘ri: lavozimga kirish kursida moliyaga ajratilgan vaqt direktor ishidagi moliyaviy vazifalar hajmiga mos kelmaydi.

Xulosa va takliflar. Moliyaviy savodxonlikning mavjud ta‘riflari xususiy shaxsga mo‘ljallangan va davlat tashkiloti rahbarining mavqeini qamrab olmaydi. Taklif etilgan ta‘rif savodxonlik subyekti, obyekti va maqsadini qayta belgilab, qonuniyligini uning alohida belgisi sifatida kiritadi. Direktor moliyaviy savodxonligi to‘rt komponent va besh funksional yo‘nalish kesishmasidagi tuzilmaga ega; bu tuzilma o‘qitish mazmuni va baholash vositalarini lavozim talablariga bevosita bog‘laydi. Aniqllovchi tashxis direktorlarning yarmidan ko‘pi past darajada ekanini ko‘rsatdi. Taklif etilgan mezonlar va vositalardan malaka oshirish kurslarida kirish va chiqish tashxisida, direktorlikka nomzodlarni sertifikatlashda hamda tashkilotning moliyaviy faoliyatini ichki baholashda foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, O‘RQ-595-son // www.lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 27-avgustdagi “Davlat maktabgacha ta‘lim tashkiloti direktori lavozimiga nomzodlarni menejerlik o‘quv kurslarida o‘qitish, ularga menejerlik sertifikatini berish va nomzodlarni lavozimga tayinlash tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi 531-son qarori // www.lex.uz.
3. Davlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari xodimlarining lavozim yo‘riqnomalari: O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta‘limi vazirligining 2025-yil 16-maydagi 156-son buyrug‘iga 42-ilova. – Toshkent, 2025.
4. Lusardi A., Mitchell O.S. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence // *Journal of Economic Literature*. – 2014. – Vol. 52, № 1. – P. 5–44.
5. Huston S.J. Measuring Financial Literacy // *Journal of Consumer Affairs*. – 2010. – Vol. 44, № 2. – P. 296–316.
6. Atkinson A., Messy F.-A. Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/INFE Pilot Study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15. – Paris: OECD Publishing, 2012.
7. OECD. OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion 2022. – Paris: OECD, 2022.
8. OECD. Recommendation of the Council on Financial Literacy. OECD/LEGAL/0461. – Paris: OECD, 2020.
9. Nigmatova G.N. Malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta‘lim tashkiloti rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini rivojlantirish: ped. fan. bo‘yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Toshkent, 2023. – 147 b.
10. Berdimurotov A.X. Moliyaviy menejment: o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: MTTDMQTMOI, 2026. – 94 b.